
JELENKOR

Amikor a tények magukért beszélnek – Zog, miért futamodtál meg?

Talán az a kérdés, hogy Ahmet Zog albán király miért hagyta el országát, amikor 1939 áprilisában a fasiszta Itália elfoglalta Albániát, a magyar olvasó számára nem lenne túlságosan érdekes, ha Zog felesége nem éppen Apponyi Geraldine, a csinos magyar grófnő lett volna, akinek apja magyar, az édesanyja amerikai volt. A szerző, *Ylli Polovina* azt írja róla, hogy a jószág csakúgy sugárzott arcáról, és Európa szimbóluma, a nyugati civilizáció képviselője volt a balkáni országban.

A 2009-ben megjelent albán lexikonban *Fatima Rama* ezeket írja Apponyi Gerealdine-ről: „Tanulta az albán nyelvet, tisztelte a helyi szokásokat, élete végéig megőrizte szeretetét Albánia és népe iránt. 2002 júniusában családjával együtt visszatért Albániába. 2002. október 22-én hunyt el.”

Ylly Polovina 23 albán és három olasz nyelvű könyv szerzője, 2013 májusában megjelent legutóbbi művében bemutatja Ahmet Zog politikai tevékenységének dinamikáját, középpontba állítva az olasz katonai megszállástól az Albániából történt megfutamodásáig tartó néhány napot. Látható, hogy a szerző nem kíván történészként fellépni, inkább publicista, aki azt akarja, hogy számos tény ismertetése után az olvasó összemérje véleményét a szerzőével, valamint az események más értékeléseivel Albánia megszállását és Zog e történelmi pillanatokban tanúsított magatartását illetően.

(Megjegyzés: A magyar történetírásban eddig – a korábbi, főleg nyugati példák alapján – a „Zogu” elnevezést használtuk. Mivel azonban az albánok és szerzőnk is nevének „Zog” formáját használják, talán helyesebb, ha a jövőben mi is ezt tesszük.)

A szerző véleménye szerint Albánia megszállása a fasiszta Itália részéről akkor is végbe ment volna, ha nem Ahmed Zog áll az állam élén, mert ezt fatálisan meghatározták az akkori nemzetközi helyzet körülményei. Mindez azonban nem akadályozza meg, hogy ítéletet mondunk róla.

Zog uralkodása alatt állandóan az olasz–jugoszláv kapcsolatok destabilizálására törekedett. Tartott attól, hogy királysága az egyik vagy másik ál-

lam protektorátusává válhat. Egyrészt egy bizonyos ideig betartotta a szerb miniszterelnökkel, Nikola Pasicssal 1924-ben megkötött titkos szerződését cserében a Fan Noli albán püspök vezette demokratikus kormány megdöntéséhez nyújtott szerb támogatásért, másrészt, 1927-től igyekezett jó kapcsolatokat kiépíteni Itáliával. Ez utóbbi tette lehetővé, hogy Albánia királya legyen, de amikor meg akart szabadulni a szorító olasz kapcsolatoktól, Itália elfoglalta Albániát.

Itália és Albánia 1927-ben húsz évre szóló védelmi szerződést írt alá. Még ezelőtt, 1926-ban aláírták az Albánia politikai, jogi és területi status quo-járól szóló szerződést. Ennek érvénye 1931-ben lejárt, és az olaszok nyomása ellenére nem hosszabbították meg. Időközben Albánia jelentős kölcsönöket kapott az Olasz Gazdasági Fejlesztés Társaságtól, sőt az olasz államtól is, de 1932-től nem tudta fizetni a kamatokat és a visszajáró összegeket. Helyettük Zog kénytelen volt albániai bányákat és erdőket adni az olasz vállalatoknak.

1932 decemberében Zog fellépett a vámszövetség megkötésére irányuló olasz követelés ellen, mert ekkor inkább Jugoszláviához közeledett. A szerző szerint Jugoszlávia és Itália váltakozó sikerrel törekedtek az Albánia feletti ellenőrzés megszerzésére. Róma úgy vélte, hogy különleges érdekei vannak Albániában. Tartott attól, hogy Tirana egyre inkább a franciák és a jugoszlávok felé fordul, ami hatalmas kudarc lett volna számára. Amikor megjelentek az olasz politika agresszivitásának jelei, az albán uralkodó régi barátjához, Jugoszláviához kezdett közeledni, és egy nagyon előnyös kereskedelmi megállapodást is kötött vele. Ennek ellenére Belgrád odáig ment, hogy megpróbálta fizikailag megsemmisíteni az albán királyt, ezért merényletet hajtatott végre ellene a bécsi operaház bejáratánál. A tervek szerint a gyilkosságot a felfegyverzett bandák betörése követte volna Albániába, amelyeket Jugoszláviában és Görögországban képeztek ki.

Rómának az Albánia megszállására irányuló szándéka 1934. június 23-án nyilvánult meg, amikor hat cirkálót is magába foglaló 20 olasz hadihajó, minden előzetes figyelmeztetés és megállapodás nélkül megjelent Durres kikötőjében. Mindezzel nyomást akartak gyakorolni az albán kormányra, amely korábban szorgalmazta a kereskedelmi megállapodások és a korábban kapott 30 millió aranyfrankos kölcsön feltételeinek felülvizsgálását, valamint azt, hogy az olasz kormány fedezze katonai költségvetésének csaknem a felét. Mussolini megharagudott eme követelésekért, és megparancsolta a keményebb politikát parancsolt Tirana irányában. Hat követelést terjesztett elő, amelyek közül a legkeményebb az volt, hogy fogadjanak be néhány ezer telepest a közép-albániai Muzakeja völgybe.

A könyvben az öt évvel későbbi agresszió „főpróbájának” tekinthető eseményekről 53 oldal szól: a szerző nemcsak Tiranából, hanem Rómából, Belgrádból, Athénből, Párizsból, Londonból hoz új dokumentumokat, és nyugati sajtócikkeket is közlétes az akkori albán ellenállásról.

Az albán király ekkor országa gyarmatosításának akadályává vált, és ezért, amint erről a dokumentumok tanúskodnak, kísérletek történtek lelövésére és megmérgezésére is. Zog nem kételkedett abban, hogy Mussolini parancsot készül kiadni Albánia elfoglalására. Ennek érdekében a Duce kész volt lázadást szítani, majd olasz csapatokat küldeni azok elfojtására és „a rend helyreállítására”.

Amikor Hitler elfoglalta Csehországot, Mussolini elhatározta Albánia elfoglalását, hogy megakadályozza Hitler egész Európa bekebelezésére irányuló terveit. Úgy vélte, hogy a Földközi-tenger Itáliához tartozik, és a Balkánról sem lehet vita. Nyomással akart eredményt elérni az Albánia feletti teljes ellenőrzés érdekében. Itália azzal az állítással igyekezett Albániába küldeni csapatait, hogy a német behatolással szemben jobb számára az olasz védelem. Ebben az összefüggésben a nyugati hatalmak zöld utat adtak Rómának, ezzel kívánták eltávolítani az olasz fasiszták vezérét Hitlertől, és megzavarni a Tengely országainak együttműködését.

Ekkor még Zog hazafiként viselkedett, kijelentette egy brit küldöttségnek, hogy „nem engedjük meg az albán földre való legkisebb behatolást sem, és az olasz követelésekre válaszolni fogunk, mert azok sértik a haza becsületét”. Valójában azonban Zog nem mozgósította a tartalékosokat, és nem jelentette be az egész nép felfegyverzését. Még az utolsó pillanatokban is üdvözlét küldte Mussolininak.

1939. április 6-án, az olasz partraszállás napján Geraldine-t, újszülött kisfiával együtt Görögország irányába küldte. Maga Zog is elutazni készült, mert úgy vélte az albánok ellenállása csak egy bizonyos tiltakozásra szorítkozhat, mivel nem tudnak szembeállni a hatalmas és jól felkészített olasz katonai erővel.

Ylli Polovina könyvében két elmulasztott lehetőséget mutat be a király magatartásával kapcsolatban: Először is maradhatott volna országában, és a népével együtt a hegyekből támadhatta volna a megszállókat, kiérdemelve ezzel népe háláját és hódolatát.

Másodszor, maradhatott volna az országban, beleegyezhetett volna az olasz fasiszta csapatok békés partraszállásába Albánia stratégiai pontjain, felhasználva Mussolini garanciáit „az államfő és családja védelmét és méltóságának megőrzését illetően”.

Ez azt jelentette volna, hogy úgy jár el, mint X. Krisztián dán király, aki megszállt otthonában maradva 1944–1945-ben folytatta az illegális náciellenes csoportok szervezését, és a dán ellenállás szimbólumává vált, s a háború után visszakapta a trónját. Zog azonban ezt sem tette, mert úgy vélte, hogy ez kelepce lett volna az ő megsemmisítése érdekében.

A szerző dokumentumokkal bizonyítja, hogy Zog a megfutamodását már akkor elhatározta, amikor erre még nem kényszerítette őt az olasz csapatok partraszállása. Magához vette az állami vagyonnak a Nemzeti Bankban őrzött 183 kilónyi aranyát, magához ragadta a királyi korona és az államkincstár vagyonát is, úgy, hogy szökésekor 18 láda aranyat vitt magával.

Zog titokban futamodott meg, mert félt az egyszerű emberek felháborodásától és megvetésétől. Ugyanakkor az albán hazafiak, közöttük Mujo Ulqinaku és harcostársai határozott ellenállást tanúsítottak, és egyáltalán nem igaz, hogy a betolakodó fasisztákat virággal fogadták. A király nem adott fegyvert a tiltakozók sokaságának, hanem csak azoknak, akik őt, a családját és bizalmasait védték.

Mindezek után a szerző felteszi a kérdést: Miért futamodott meg a király? Nemzetáruló volt-e vagy érdemekkel teli uralkodó?

Polovina szerint Zog az olasz megszállással kapcsolatban ravasz számításokat végzett: úgy tett, mintha csakis az albánok érdekeit nézné. Ezért fordult rádiófelhívással a honfitársaihoz, hogy az utolsó csepp vérükig harcoljanak, megígérve, hogy ő paraszti ruhában velük lesz a hegyekben. Ugyanakkor arra számított, hogy elegendő lesz annyi ellenállás, amennyi a nemzetközi közvéleménynek bebizonyítja: Albániát megszállták, és ő akaratlanul ellenére kénytelen elhagyni az országot, mert igazságtalanul elűzték. Bízott abban, hogy áldozatként feltüntetve magát a háború után jogot formálhat majd a visszatérésre, a tiranai trónra. Elsősorban Anglia támogatására számított, ezért is választotta ezt az országot menedékhelyéül.

A szerző második következtetése az, hogy az albán király számára ön-maga és családja megmentése elsőbbséget élvezett a haza megmentésével szemben. E kérdésben Polovina hivatkozik Zog magatartásának néhány olyan elemzőjére, akik az olasz hadsereggel való összecsapás elkerülésére irányuló vonalvezetését annak tulajdonítják, hogy biztosítani akarta a biztonságot és a nyugalmat Apponyi Geraldine és az ifjú trónörökös számára. Ez volt akkor a legfőbb törekvése.

A szerző hangsúlyozza, hogy az albánok számára Ahmet Zog inkább elfogadhatatlan, mintsem tisztelt személyiség. A 2012-ben, Albánia függetlenségének 100. évfordulója alkalmából folytatott közvélemény kutatás résztvevőinek 54 százaléka gondolta azt, hogy Zog tolvaj és gyilkos volt. 15

százalék adott hangot annak, hogy egyszerre volt jó és rossz vezető. Másik 15 százalék szerint nehéz körülmények között tevékenykedett, és csak 15 százalék tartotta őt kiváló államférfinak.

Ylli Polovina ismételtlen emlékeztet arra, hogy Zog árulónak minősítése már az olasz megszállás előtt megtörtént. Ezt Fan Nolitól kapta meg, midőn a demokratikus forradalom 1924. júliusi győzelme után Zog Jugoszláviában keresett menedéket, majd fél év múlva Belgrád segítségével tért vissza a hatalomba, és már augusztusban titkos megállapodást kötött Pasics jugoszláv miniszterelnökkel az albán Szent Naum helység odaajándékozásáról.

A könyvből megtudhatjuk, hogy a „Zog, a haza árulója” definíció különösen a nyugati történeti irodalomban játszik meghatározó szerepet. Ebben a vonatkozásban az olasz historiográfia áll az első helyen *Antonio Alessandri* professzorral az élén. Zog magatartását illetően Itáliában mégis elterjedtebbek és elfogadottabbak az olyan kifejezések, mint a „megfutamodás”, „az ország elhagyása”, vagy például „nem fogadta el Róma gyámkodását, mert attól félt, hogy országa protektorátussá válik”. Guido Krol londoni olasz nagykövet elsőként használta Zogra az „áruló” kifejezést, amikor egy nappal Albánia megszállása után kijelentette Halifax angol külügyminiszternek: „az, hogy Zog elárulta az albán népet, bebizonyosodott elmenekülésével, ami annak ellenére történt, hogy a Duce az országa függetlenségét garantáló megállapodást ajánlott neki”.

Az amerikai *Bernd Fischer*, az Indiana Egyetem Balkán Történeti tanszékének professzora (Fort Wayne) ezeket írja *Zog király és harca Albánia stabilitásáért* című könyvében: „Zog teljes elszánással menekült Görögországba, magával cipelve az arannyal teli hatalmas zsákokat és Mussolinitól korábban kapott ajándékokat... Amikor elhagyta országát, nagyon keserű emlékeket hagyott magáról.”

Jason Tones, a legújabb kor történetének másik amerikai professzora a *Zog király – Albánia önkényura* című könyvében a következő szójátékkal fejezi ki a véleményét: „Április 8-án Zog elrepült, és ez a hír nagy sebességgel terjedt” (a Zog szó ugyanis albánul „madarat” jelent).

Ami a magyar történetírást illeti, Ylli Polovina megállapítja, hogy a magyar véleményformálók annak ellenére, hogy szimpatizálnak honfitársnőjünkkel, Apponyi Geraldine grófnővel, egyáltalán nem osztják ezt a rokonszenvet Ahmet Zoggal kapcsolatban is, és több más ország kutatóinál szigorúbban ítélik meg férjének tevékenységét. Ennek bizonyítására idézi báró Villani Frigyes, a Tiranába is akkreditált római követ egy jelentését, valamint a neves magyar újságíró, *Rónai Mihály Andrást*, aki ezeket írta 1939-ben: „Ha egy szóval kellene jellemeznem e kis országot, ezt a szót

választanám: »vérbosszú«. Ahmed Zog a külsőségek alatt igazi törzsfőnök maradt... Miközben hatalomra tört, nem volt válogató az eszközökben..., és természetesen, hogy a vérbosszúk egész sorozatába keveredett.”

Mostanában *Réti György* albanológus, az Albániáról szóló négy könnv és az Apponyi Geraldine-ről írott terjedelmes cikk szerzője foglalkozott Zog tevékenységével. Megállapítja, hogy „Zog nem tudta elfogadni Mussolini ultimátumát, de az ellenállás helyett a megfutamodást választotta”. Ylli Polovina kérdésre ezeket válaszolta: „Úgy vélem, hogy Zog nem volt áruló, de nem volt nagy államférfiú, sem nagy hazafi. Kellott (vagy kellett volna), hogy információkat kapjon Rómából az országa ellen készülõ agresszióról, és meg kellett volna szerveznie az ellenállást. Ehelyett õ a megfutamodást választotta, magával cipelve Albánia kincseinek jelentõs részét. Így tehát õ nem valódi államférfiként és nem hõsként viselkedett, hanem mint egy egoista és kalandor, ami egész életében volt.”

Albániában, nem csak a történészek többsége, de más értelmiségiek és az egyszerű emberek között is meggyökerezett az a vélemény, hogy szökésével Ahmet Zog hazaárulóvá vált. Ylli Polovina kifejti, hogy az ezzel ellentétes vélemény azonban nagy teret nyert az 1990-es fordulat után, amikor az albán társadalom megszabadult a Hodzsa-rendszer totalitárius diktatúrájának nyomása alól. Így ebben a kérdésben végbement a két ellentétes álláspont polarizációja. A politika beavatkozása nagy szerepet játszott a történelem megítélésében.

E sorok írója sajnálja, hogy a szerzőnek már nem sikerült beszámolni arról, hogy az Albánia függetlensége centenáriumával kapcsolatos megemlékezések során (2012. második felében) vita folyt a napi politika viszonyáról a történelemhez és a történészekhez. E vita során felmerült annak konkrét szükségessége, hogy felülbírálják néhány történelmi személyiség értékelését, akik nagy szerepet játszottak Albánia függetlenségének kikiáltásában, és a jelenkori Albánia kialakításában. Ugyanis árnyékban maradtak olyan központi személyiségek, mint Ismail Qemal, és előtérbe kerül Ahmet Zog dicsõítése, akinek olyan érdemeket tulajdonítottak, amelyekkel nem rendelkezett.

A könyv kéziratának lezárása után, 2012. november 17-én Franciaországból hazahozták és pompázatos ceremóniával temették el Ahmet Zog hamvait. Ekkor Bujar Nishani elnök kijelentette, hogy Zog volt a 100 éve független Albániának a legfontosabb személyisége. Az azóta leszavazott Sali Berisha miniszterelnök pedig olyan emberként jellemezte õt, aki egész életét Albánia függetlenségéért áldozta.

Servet Pellumbi professzor a közelmúltban megjelent *Integráció és nacionalizmus* címû könyvében kifogásolja, hogy Sali Berisha éppen 2012.

december 24-én leplezte le a Zognak emelt emlékművet, azaz Fan Noli demokratikus kormányja megdöntése évfordulójának napján, amikor Zog a szerbek és az orosz fehérgárdisták segítségével hatalomra jutott. Berisha nem áttallotta „a kalandorok maroknyi csoportjának” nevezni olyan eddig nagy hazafiaknak tartott személyiségeket, mint Fan Noli, Luigj Gurakuqi, Shefqet Korca és másokat, akik szerinte „államcsínyt szerveztek Ahmet Zog ellen”!

A volt király hamvainak hazaszállítása ellentéteket váltott ki az albán és koszovói vezetők köreiben Zog megítélését illetően. Albániában másképp vélekednek erről a szocialisták és a demokraták. Hasim Thaci koszovói miniszterelnök parlamenti felszólalásában kijelentette, hogy „az albánok semmi jót sem kaptak Zogtól, mint ahogy Pasicstól, Karagyorgyevicstől és Titótól sem”. Egészen másképpen vélekedett erről Atifate Jahjaga, koszovói köztársasági elnökasszony, aki szerint az albán királynak nagy érdemei voltak az albán jogállam megteremtésében, valamint a koszovóiak és a zsidók védelmében.

E sorok írója teljesen egyetért Servet Pellumbi professzor véleményével, miszerint az olyan ítéletek és cselekmények, amelyek hajlanak arra, hogy átírják a történelmet, de nem dokumentumok, hanem szubjektív előítéletek és érdekek alapján, veszélyes nemzeti megosztottsághoz vezethetnek.

Ylli Polovina: Zog, pse ike (Zog, miért menekültél el?) Tirana, Emal, 2013. 226 o.

Harillaq Kekezi
Oroszból fordította: Réti György